

Α. ΚΕΙΜΕΝΟ: Μεσ στους Προσφυγικούς Συννοικισμούς

Στέκομαι και κοιτάζω τὰ παιδιά· παίζουνε μπάλα. Κάθομαι στο όρισμένο καφενείο· σε λίγο θα σχολάσουν και θ' αρχίσουν νά καταφτάνουν οἱ μεγάλοι. Κουρασμένοι ἀπ' τη δουλειά, εἶναι πολὺ πῖο ἀληθινοί. Οἱ περισσότεροὶ γεννήθηκαν ἐδῶ σ' αὐτὴ τὴν πόλη, ὅπως κι ἐγώ. Κι ὅμως διατηροῦν πῖο καθαρά χαρακτηριστικὰ τῆς ράτσας τους καὶ τὴν ψυχὴ τους, ἀπὸ μᾶς τοὺς διεσπαρμένους. Ἰδιῶς ὅταν τοὺς βλέπω ἐδῶ, μοῦ φαίνονται πῖο γνήσιοι. Κάπως ἀλλιῶτικοι μοιάζουν μακριά, σὲ ἄλλα περιβάλλοντα συναντημένοι.

Ἡ ἀλήθεια πάντως εἶναι πὼς στὸ ζήτημα τῆς ἀναγνώρισεως ἔχω φοβερά ἐξασκηθεῖ. Ὅπου κι ἂν εἶμαι, τὸν Πόντιο, ἄς ποῦμε, τὸν διακρίνω ἀπὸ μακριά· κι ἀπὸ μιὰ γραμμὴ τοῦ κορμοῦ του μονάχα. Δέν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀκούσω τὴν ομιλία του, οὔτε νά διαπίστῶ τὴν ἀλλιῶτικη μελαγχρινάδα. Σπανίως νά πέσω ἔξω. Ἀπὸ κοντὰ ὅμως εἶμαι ὁλότελα ἀλάνθαστος. Τό ἴδιο καὶ μέ τοὺς Καραμανλῆδες, τοὺς Καυκάσιους, τοὺς Μικρασιάτες ἀπ' τις ἀκτές, τοὺς ἄλλους ἀπ' τὰ βάθη, τοὺς Κωνσταντινουπολίτες, ἀπὸ μέσα ἢ ἀπ' τὰ περίχωρα, κι ἄς ἐπιμένουν ὅλοι τους πὼς εἶναι ἀπ' τὴν καρδιά τῆς Πόλης, κι ἀπ' τὸ Γαλατὰ. Οἱ Θρακιῶτες ὅμως ἔρχονται πῖο καστανοί· ξανθοὶ πολλὰς φορές, κι εὐκολότερα μπερδεύονται μέ πρόσφυγες ἀπὸ μέρη ἄλλα. Ἐξᾶλλου σὰ νά ἔχουν χάσει τὴν ἰδιαιτέρη προφορὰ τους ἢ ἴσως ἐγὼ νά τὴν ἔχω συνηθίσει. Μπερδεύονται κυρίως μ' αὐτοὺς πού ἦρθαν ἀπ' τὴ Ρωμυλία. Αὐτὸ συμβαίνει κι ἀνάμεσα στοὺς Ἑπειρώτες καὶ στοὺς ἄλλους ἀπ' τις περιοχὲς τοῦ Μοναστηριοῦ.³

Ὅταν τοὺς μπερδεύω, τὸ καταλαβαίνω συνήθως ἀργά· γιατί ἔχω τόση πεποίθησι πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα, ὥστε σπανίως ρωτῶ. Κατὰ βάθος βέβαια αὐτὸ δέν εἶναι σφάλμα, εἶναι διαπίστωση.

Κι ὅμως πόση συγκίνηση ἔχει νά κοιτάξεις ἢ νά συζητᾷς στὰ καφενεῖα καὶ νά διαισθάνεσαι τὴ δική σου ἢ μιὰ ἄλλη πανάρχαια ράτσα. Ἀκοῦς ἐκείνες τίς φωνές μέ τὴ ζεστή προφορὰ καὶ σοῦ 'ρχεται ν' ἀγκαλιάσεις. Ὄνόματα ἀπὸ σβησμένους τάχα λαοὺς καὶ χώρες δειλιάζουν μέσα στὸ νοῦ· μεθ' ὁ μόνος καὶ πού τὰ λέω ἀπὸ μέσα μου, καθώς ὁλοένα βεβαιώνομαι. Χαίρομαι νά κοιτάζω τίς ἀδρές καὶ τίμιες φυσιολογίες τους, κι ἀνατριχιάζω βαθιά, ὅταν σκέφτομαι πὼς αὐτὸς πού μοῦ μιλά εἶναι δικός μου ἄνθρωπος, τῆς φυλῆς μου. Κάτι σὰ ζεστὸ κύμα μέ σκεπάζει ξαφνικά, θαρρεῖς καὶ γύρισα ἐπιτέλους στὴν πατρίδα. Δέν ἔχει σημασία πού δέ γνώρισα ποτέ αὐτὴ τὴν πατρίδα ἢ πού δέ γεννήθηκα κἀν ἐκεῖ. Τό αἷμα μου ἀπὸ κεῖ μονάχα τραβάει· ἐκτός κι ἂν εἶναι ἀληθινὸ πὼς ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπ' αὐτὰ πού τρώει καὶ πίνει, ὅποτε πράγματι εἶμαι ἀπὸ δῶ. Καὶ πῶς ἐξηγεῖται τότε ὅλη αὐτὴ ἡ λαχτάρα;

Γυρνῶ μέσ στοὺς προσφυγικοὺς συννοικισμοὺς μέ δυνατὴ εὐχαρίστησι. Θράκες, Χετταῖοι, Φρύγες, ὁμορφοὶ Λυδοί, πάλι, θαρρεῖς, ἀνθοῦν ἀνάμεσά μας. Οἱ ἴδιοι δέν ξέρουν βέβαια αὐτὰ τὰ ὀνόματα· γιὰ μένα ὅμως εἶναι φορτωμένα μυστήριο καὶ ἀγάπη. Κι ἂν ἀκόμα δέν εἶναι, πολὺ θὰ ἤθελα νά ἦταν· ἔτσι ἡ ἀλήθεια.

Κι ὅμως τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχουν κάνει τὸ πᾶν γιὰ νά σκορπίσει ἡ ὁμορφιά αὐτὴ στοὺς τέσσερις ἀνέμους. Οἱ ἐγκληματίες τῶν γραφείων ἐκμεταλλεύτηκαν τὴ ζωηράδα τους καὶ τὴν ἀγνόητά τους. Τοὺς ἐξώθησαν νά σφάξουν καὶ νά σφαχτοῦν· νά φαγωθοῦν, ἰδίως μεταξύ τους. Τώρα φυσικά τοὺς τρέμουν καὶ προσπαθοῦν νά τοὺς ξεφορτωθοῦν μέ τὴ μετανάστευσι. Πολὺ ἀργά, νομίζω.

Κάθε φορὰ πού φεύγω ἀπὸ κεῖ, μέ ἀποχαιρετοῦν χωρὶς νά δείξουν παραξένεμα, ἂν καὶ ἄγνωστοί μου ἄνθρωποι. Τοὺς πληροφορεῖ τὸ αἷμα τους γιὰ μένα, ὅπως καὶ τὸ δικό μου μέ κάνει νά τους κατέχω ὁλόκληρους. Πάντως ποτέ τους δέν ἐπιμένουν νά μέ κρατήσουν στίς παρέες τους.

Ὁλομόναχος, ξένος πανταξένος, χάνομαι στίς μεγάλες ἀρτηρίες. Ὅταν ἀνάβει τὸ κόκκινο καὶ σταματοῦν τ' αυτοκίνητα, μοῦ φαίνεται γιὰ μιὰ στιγμὴ πὼς παύει ἐντελῶς κάθε θόρυβος. Ἐρυθρά καὶ λευκά αἱμοσφαίρια σὰ νά κυκλοφοροῦν. Κι ὅμως βλέπω πὼς τὸ πλῆθος ἐξακολουθεῖ νά περπατᾷ, νά κουβεντιάζει ἢ νά γελάει. Σταματῶ πολλές φορές στὴ μέση τοῦ πεζοδρομίου, κι ὅπως στὸ κούτσουρο πού κόβει τὸ νερό, ἔτσι περιστρέφονται γύρω μου οἱ διαβάτες. Τώρα πού δέν ἐμποδίζουν οἱ μηχανές, ἀκούω χιλιάδες βήματα στὸ πλακόστρωτο. Μοῦ 'ρχεται νά καμπυλώσω τὴ ράχη μου γιὰ νά περάσει χωρὶς ἐμπόδια αὐτὸ τὸ ποτάμι. Τῆς Γονατιστῆς, ὅταν περνάει ἀπὸ πάνω μου τὸ βουβὸ ποτάμι τῶν προγόνων, γονατισμένος πάνω στὰ καρνιδόφυλλα, σκύβω βαθιά στὸ χῶμα, γιὰ νά μὴ βγάλουν οἱ ψυχὲς ἐξαιτίας μου τὸν παραμικρότερο παραπονιάρικο βόμβο.

Ἐγὼ ὅμως ἀπὸ τώρα εἶμαι βαριά παραπονεμένος. Μέσα στους ξένους καὶ στα ξένα πράγματα ζῶ διαρκῶς· στὰ ἔτοιμα καὶ στὰ ἐνοικιασμένα. Συγκατοικῶ μέ ἀνθρώπους πού ἀδιαφοροῦν τελείως γιὰ μένα, κι ἐγὼ γι' αὐτούς. Οὔτε μικροδιαφορές δέν ὑπάρχουν κἀν μεταξύ μας. Ὁ ἓνας ἀποφεύγει τὸν ἄλλο, ὅσο μπορεῖ. Μὰ κι ἂν τύχει νά σοῦ μιλήσουνε, κρύβουν συνήθως τὰ πραγματικά τους στοιχεῖα σὰ νά 'να τίποτε κακοποιοί. Τὸ ἰδανικό, ἡ τελευταία λέξη τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι, λέει, νά μὴ ξέρεις οὔτε στὴ φάτσα τὸ γείτόνά σου. Πονηρὰ πράγματα βέβαια· προφάσεις πολιτισμοῦ, γιὰ νά διευκολύνονται οἱ ἀταξίες.

Γι' αὐτὸ ζηλεύω αὐτοὺς πού βρίσκονται στὸν τόπο τους, στὰ χωράφια τους, στοὺς συγγενεῖς τους, στὰ πατρογονικά τους. Τουλάχιστο, ἄς ἦμουν σ' ἓνα προσφυγικὸ συννοικισμό μέ ἀνθρώπους τῆς ράτσας μου τριγύρω.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ηγεμονικὸ στοιχεῖο τῆς πεζογραφίας τοῦ Ἰωάννου εἶναι τὸ «εσῴστροφο» στοιχεῖο ἀφοῦ μιλά «στραμμένος πρὸς τα ἑσω. Μιλά στον εαυτό του καὶ μιλά με τον εαυτό του» Να επαληθεύσετε τὴν παραπάνω ἀπόψη μέσα στο κείμενο. Πὼς ἀναδεικνύεται ἀφηγηματικὰ αὐτὸ τὸ εσῴστροφο στοιχεῖο; **Μονάδες 20**
2. Να ἐντοπίσετε καὶ νά σχολιάσετε τὴν ἀφηγηματικὴ τεχνικὴ τῆς ἐστίασις στο πεζογράφημα τοῦ Ἰωάννου. **Μονάδες 20**
3. Χαρακτηριστικὰ τῆς γραφῆς τοῦ Ἰωάννου ἀποτελοῦν τὸ βιωματικὸ στοιχεῖο, καὶ ὁ συνειρμὸς Να ἐντοπίσετε τὰ παραπάνω στοιχεῖα μέσα στο κείμενο καὶ νά τα ἀναλύσετε. **Μονάδες 20**

4. α. «Της Γονατιστής...παραπονιάρικο βόμβο». Να σχολιάσετε το παραπάνω χωρίο σε δύο παραγράφους 120-140 λέξεων
 β. Ποιο νοηματικό περιεχόμενο δίνει ο συγγραφέας στις λέξεις: «ράτσα», «πρόσφυγες», «πατρίδα», «διεσπαρμένοι»;
 5. Να βρείτε τις θεματικές αναλογίες ανάμεσα στο πεζογράφημα του Ιωάννου που σας δόθηκε και τα ακόλουθα αποσπάσματα από το πεζογράφημα «Ο πεθαμένος και η ανάσταση» του Ν. Πεντζίκη.

Μονάδες 10

Μονάδες 10

Μονάδες 20

«Μονάχος μέσα στην αναστατωμένη πατρίδα του ζητά παραμυθία, καταφύγιο στο πνεύμα, για να εκφράσει μια γνώμη καθαρή, έξω από την αυθαιρεσία του βίαιου κανόνα, έξω από το ψέμα κάθε συμβατικού συνόρου. Απάνω σ' αυτή την πνευματική προσπάθεια χάνει την επαφή του με τα πράγματα. Μένει χωρίς κανένα υλικό δεσμό. Μόνος. Με ασήμαντες λεπτομέρειες από τα πράγματα που προσβάλλουν τις αισθήσεις μου, πληροφορίες, αφορμές για το νου, μου ζωγραφίζεται το περιβάλλον που ζω κάθε μέρα [...]. Ο Θανάσης έχει παιδί, που καμιά φορά το φέρνει η γυναίκα του από τον απόμακρον ανθυγιεινό Συνοικισμό, όπου κατοικούν μέσα σε μια σάπια παράγκα. Πηγαίνουν τότε και οι τρεις και κάθονται στο καφενείο. Διασκεδάζουν ακούγοντας την πρωμαντόνα με τους αμανέδες [...]

Προσφιλής μου πατρίδα, μόνο η ζωή σου μπορεί να δικαιώσει τη ζωή μου. Σύμβολα υψηλά και μορφή απαιτεί το έργο [...]. Μέσα μου, όμως κάτω από μια πέτρα, ακούς το νερό υπόγειου ποταμού. Ακούγω ομιλία, ιστορίες τη ζωή όλων των ανθρώπων μαζί. Οπισθοχωρώ με πληγές, ματωμένους, καταδικασμένους σε αδιέξοδο».

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

1. Ο παραδοσιακός τρόπος γραφής δεν ικανοποιούσε τον πεζογράφο Ιωάννου, ο οποίος εκφραζόταν μέσα από μια πολύπτυχη φόρμα, για αυτό και προτίμησε για τα κείμενά του τον όρο «πεζογραφήματα» όπου κυριαρχεί ο εσωτερικός μονόλογος. Το αφηγηματικό μέσο του εσωτερικού μονολόγου αναδεικνύει το εσώστροφο στοιχείο που είναι βασικό στην πεζογραφία του Ιωάννου, η οποία με αυτόν τον τρόπο αναδέχεται ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό της ποίησης. Εξάλλου η ανάγκη για εσωτερικότερες κατακτήσεις οδηγεί, κατά τον Π. Μουλλά, στη σμίχρυνση των λογοτεχνικών μορφών και έτσι το κείμενο του Ιωάννου είναι μια μικροαφήγηση. Ο εσωτερικός μονόλογος δίνει τον εξομολογητικό τόνο στην αφήγηση καθώς παρουσιάζει το συναισθηματικό κόσμο του αφηγητή, τις εντυπώσεις του, τις αναμνήσεις και τους συνειρμούς του, τα συναισθήματα και τη νοσταλγία του. Δοσμένος συνήθως σε πρώτο πρόσωπο και σε ρήματα ενεστώτα βοηθά τον συγγραφέα να απομακρυνθεί από την αντικειμενική ανάπλαση της πραγματικότητας και να αποδώσει τον προβληματισμό του γύρω από τη χαμένη ταυτότητα του αφηγητή – πρωταγωνιστή μέσα στην πολύβουη μεγαλούπολη, ενώ κάνει διαφανή τη συνάρτηση της λογοτεχνίας του με ένα φιλοσοφικό φλοιό. Μέσω του ενεστώτα σχηματίζουμε την εντύπωση ότι βρισκόμαστε σε ένα συνεχές παρόν προσφέροντάς μας την ψευδαίσθηση ότι ο χρόνος που μεσολαβεί ανάμεσα στην παραγωγή και την «καταγραφή» του βιώματος τείνει προς το μηδέν. Έτσι η χρονική απόσταση δεν αποφορτίζει το βίωμα και ο αφηγητής πλανάται στους χώρους για να αισθανθεί τις προσωπικές του διαθέσεις και μνήμες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στο πεζογράφημα «Μες στους Προσφυγικούς Συνοικισμούς» αποτελεί η στοχαστική διερώτηση «Εκτός και αν είναι αληθινό πως ο άνθρωπος αποτελείται από αυτά που τρώει και πίνει, οπότε πράγματι είμαι από δω»· για να συμπληρωθεί με το ρητορικό ερώτημα «Και πώς εξηγείται τότε όλη αυτή η λαχτάρα;» παραπέμποντας έτσι στο φιλοσοφικό στοχασμό για την ύπαρξη της ψυχής και δείχνοντας την αγωνία του αφηγητή να ανακαλύψει την πραγματική του ταυτότητα ως ύπαρξη. Επιπλέον η νοσταλγική ευχή του αφηγητή «Τουλάχιστο, ας ήμουν σ' ένα προσφυγικό συνοικισμό με ανθρώπους της ράτσας μου τριγύρω» αποκαλύπτει τον πόθο του να βιώσει τους δεσμούς των προσφύγων με τις πατρίδες τους για να αποφύγει τη μοναξιά του. Από κει και πέρα, μέσα από την περιπλάνησή του στους προσφυγικούς συνοικισμούς ανακαλύπτει τον εσώτερο εαυτό του τροφοδοτώντας και αναπαράγοντας το συναίσθημα εξομολογούμενος έτσι τη συναισθηματική εμπλοκή του: «μεθ' μονάχα που τα λέω από μέσα μου, καθώς ολοένα βεβαιώνομαι. Χαίρομαι να κοιτάζω... κι ανατριχιάζω βαθιά, όταν σκέφτομαι πως αυτός που μου μιλά είναι ένας δικός μου άνθρωπος, της φυλής μου... Κάτι σα ξεστό κύμα με σκεπάζει ξαφνικά, θαρρείς και γύρισα επιτέλους στην πατρίδα...».
2. Η εστίαση στο πεζογράφημα του Ιωάννου είναι εσωτερική και η οπτική γωνία ανήκει αποκλειστικά και μόνο στον αφηγητή, αφού δίνει στοιχεία αποκλειστικά για την εσωτερική ζωή του δικού του προσώπου. Εξάλλου χαρακτήρες άλλοι δεν υπάρχουν στο πεζογράφημα ως αυθυπόστατοι, αλλά περιγράφονται από τον αφηγητή οι ράτσες των προσφύγων και τα χαρακτηριστικά τους. Με αυτήν τη μονομερή – μονοεστιακή αφήγηση αναγκάζεται ο αναγνώστης να βλέπει μονάχα μέσα από την οπτική γωνία του αφηγητή και να εμπλέκεται άμεσα στις συνειδησιακές και συναισθηματικές του διαδρομές. Ακόμα και όταν ο δραματοποιημένος αφηγητής δε χρησιμοποιεί το α' πρόσωπο αλλά το β' ή το γ' είναι φανερό ότι υπάρχει μόνο η δική του υποκειμενική αντίληψη η οποία και σηματοδοτεί ή ερμηνεύει τα πράγματα. Αυτού του τύπου η αφήγηση κερδίζει σε αμεσότητα. Ο αφηγητής, πιστός στην εμπειρία του, αναφέρεται εκ του ασφαλούς σε θέματα της προσωπικής του ζωής και γίνεται έτσι πειστικός. Παρ' όλα αυτά καταφέρνει να παρουσιάσει λιτά και μεστά τους δυο κόσμους της ίδιας πόλης στην οποία πλανάται: τον κόσμο των προσφύγων με τη συνοχή, την απλότητα και τις κακονχίες τους και την αστική μεγαλούπολη με την απομόνωση και την αδιαφορία της. Βλέπουμε, λοιπόν, μέσα από τη συγκεκριμένη αφηγηματική σκοπιά τους πρόσφυγες να αποκτούν πιο καθαρά τη γνησιότητά τους σε συνάρτηση με το χώρο – προσφυγικοί συνοικισμοί, γιατί έτσι έχουν εγγραφεί στη συνείδηση του αφηγητή του οποίου η υποκειμενική αντίληψη θέλει τους πρόσφυγες «αλλιότικους» σε άλλα περιβάλλοντα «συναντημένους». Ακόμα και η αναγνώριση της ράτσας των προσφύγων συνδέεται με την οπτική του αφηγητή που έχει «φοβερά εξασκηθεί» και «σπανίως να πέσει έξω». Και ενώ οι Πόντιοι, οι Καραμανλήδες και άλλοι διατηρούν ευδιάκριτα τα χαρακτηριστικά της ράτσας τους αφού ο αφηγητής είναι «ολότελα αλάνθαστος», όπως ισχυρίζεται, στην περίπτωση των

Θρακιωτών το γεγονός ότι τους μπερδεύει ή ότι έχει συνηθίσει την ομιλία τους οδηγεί στη διαπίστωση/βεβαιότητα ότι «ευκολότερα μπερδεύονται με πρόσφυγες από μέρη άλλα».

Συχνά ο αφηγητής βλέπει και ερμηνεύει αποκλειστικά από τη δική του εσωτερική σκοπιά ακόμα και ιστορικές αλήθειες ή ιστορικά γεγονότα. Ανακαλύπτει έτσι μες στους προσφυγικούς συνοικισμούς τις πανάρχαιες φυλές των Χετταίων, των Λυδών κλπ θεωρώντας ότι οι Μικρασιάτες πρόσφυγες είναι απόγονοι των αρχαίων αυτών φυλών που είναι «τάχα σβησμένοι» βιώνοντας υποκειμενικά την ιστορική αλήθεια («Κι αν ακόμα δεν είναι, πολύ θα ήθελα να ήταν έτσι η αλήθεια») ενώ δίνει τη δική του ερμηνεία στη μετανάστευση της δεκαετίας '50-'60. Γενικά όχι μόνο ο κόσμος των προσφύγων αλλά και αυτός της μεγαλούπολης δίνεται μέσα από τις δικές του προσωπικές εμπειρίες, τη δική του εσωτερική προοπτική που νιώθει σαν «κούτσουρο που κόβει το νερό», «ξένος και παντάξενος», να συγκατοικεί «με ανθρώπους που αδιαφορούν τελείως για μένα, και εγώ γι' αυτούς», ενώ ακόμα και το σχόλιο εκφράζει τη μερική οπτική του ίδιου του συγγραφέα – αφηγητή («πονηρά πράγματα... προφάσεις πολιτισμού για να διευκολύνονται οι αταξίες»).

3. Ο βιοματικός χαρακτήρας των πεζογραφημάτων του Ιωάννου έχει τονιστεί ιδιαίτερα ενώ αντίθετα δεν γνωρίζουμε αν ο συγγραφέας αυτοβιογραφείται στα κείμενά του. Εξάλλου ο ίδιος ο Ιωάννου προσδιορίζοντας τη σχέση των πεζογραφημάτων του με τη ζωή του τα κατατάσσει στα βιοματικά, εκείνα που περιέχουν μια μεταπλασμένη ζωή, κάτι μεταξύ αυτοβιογραφικού και μυθοποιημένου, αφού βιώματα για τον ίδιο δεν είναι μόνο όσα προέρχονται από την εμπειρία αλλά και οι φαντασιώσεις, τα συναισθήματα, οι πνευματικές καταστάσεις, ενώ μέσα από αυτά υποδύεται πολλά πρόσωπα που θα ήθελε να είναι και ανακουφίζεται ψυχολογικά γράφοντας στο α' πρόσωπο. Σίγουρα πάντως ο Ιωάννου κάνει μια λογοτεχνία αποτυπώσεων και η αφήγηση ορίζεται ως πλαίσιο και καταγραφή της εμπειρίας.

Ο χώρος στα πεζογραφήματα του Ιωάννου είναι αναμφισβήτητα ένας βιωμένος χώρος όχι μόνο στη θετικότητα του αλλά και με όλες τις μεροληψίες της φαντασίας. Εξάλλου ο βιωμένος χώρος συσσωματώνει και τον αντίστοιχο βιωμένο χρόνο. Η περιπλάνηση σε αυτόν τον χωροχρόνο πραγματοποιείται πρωταρχικά μέσω της μνήμης καθώς ο συγγραφέας βλέπει την πόλη καθώς περιπλανάται μέσα σε αυτήν. Βέβαια στο συγκεκριμένο διήγημα η Θεσσαλονίκη, γενέτειρα του Γιώργου Ιωάννου, υποδηλώνει διακριτικά την παρουσία της ως το αστικό κέντρο όπου εγκαταστάθηκαν οργανωμένα σε συνοικισμούς ο μεγαλύτερος όγκος των προσφύγων της Μικρασίας μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών. Η πόλη εδώ αντιμετωπίζεται καθαρά βιοματικά και φτάνει στο σημείο να μετατρέπεται σε χώρο υποδοχής και σε πρόφαση για τις διαθέσεις και τις εξομολογήσεις του: η πόλη αυτή αφενός φιλοξενεί την αγάπη του για τους προσφυγικούς συνοικισμούς όπου ξυπνάει μέσα του η νοσταλγία της πατρίδας και το «αίμα», αφετέρου όμως τον κάνει να παραπλανάται ως «ξένος» σαν σε «μητριά» πατρίδα λόγω του νεο-αστικού της χαρακτήρα και της απομάκρυνσής της από το παραδοσιακό ύφος και ήθος. Βιοματικός είναι και ο χρόνος που δεν δηλώνεται αλλά προβάλλει υπαινικτικά ως τα μεταπολεμικά χρόνια, η δεκαετία '50-'60, καθώς ο Ιωάννου είναι επίγονος προσφύγων στην ώριμη ηλικία του, που ψάχνει όμως απεγνωσμένα να βρει την πολιτιστική του ταυτότητα.

Το βιοματικό στοιχείο είναι εμφανέστερο στα σημεία όπου ο αφηγητής συγκαταλέγει τον εαυτό του στους «διεσπαρμένους» πρόσφυγες καθώς και στο αυτοκριτικό σχόλιο για την πολιτιστική αφομοίωση των Θρακιωτών («μπερδεύονται ... σα να έχουν χάσει την ιδιαίτερη προφορά τους») ράτσα στη οποία ανήκει ο Ιωάννου καθώς είναι παιδί προσφύγων της Ανατολικής Θράκης, γι' αυτό και έχει «συνηθίσει» την προφορά τους. Τέλος, η αναφορά στα έθιμα της «Γονατιστής» και της «γονυκλισίας πάνω στα καρυδόφυλλα» (έθιμο της Θράκης) παραπέμπουν στο έντονο φιλολογικό ενδιαφέρον του Ιωάννου για τη νεοελληνική παράδοση και στην επιστημονική του ενασχόληση με το λαϊκό πολιτισμό.

- Η συμβολή της πεζογραφίας του Ιωάννου συνίσταται στον τρόπο που χειρίζεται τη γλώσσα, στο πηγαίο ύφος του, στην υποβλητικότητα της φωνής του. Γενικά η γραφή του Ιωάννου ενέχει μια ποιητικότητα που συνδέεται άμεσα με το εσωστροφο στοιχείο της πεζογραφίας του. Έναν βασικό τρόπο ανάδειξης του ύφους αυτού αποτελεί ο συνειρμός. Ο συνειρμός, αρχικά, βοηθά τον συγγραφέα να ανακαλεί στη μνήμη του ό,τι τον συγκινεί ή να μεταβαίνει από την παρατήρηση του έξω χώρου στην εξομολόγηση/ενατένιση του έσω χώρου δηλαδή της ψυχής του. Έτσι μέσω της συνάφειας του χώρου και της αντίθεσης (μικροί - μεγάλοι) μεταβαίνει συνειρμικά από την απλή καθημερινή σκηνή που παρακολουθεί στην αρχή της αφήγησης, στους πρόσφυγες που αποτελούν και το θέμα του πεζογραφήματος. Παρόμοια μέσω των αντιθέσεων: πανάρχαιο παρελθόν – παρόν και συνοχή – διάσπαση ο συγγραφέας οδηγείται συνειρμικά στην αναφορά της διχόνοιας των προσφύγων που μεθοδεύτηκε από την κρατική γραφειοκρατία και στη διασπορά τους στους «τέσσερεις ανέμους». Ο συνειρμός τον οδηγεί στη συνέχεια από το «αίμα» που υποδηλώνει την εσωτερική συγγένεια και τους πολιτιστικούς δεσμούς των προσφύγων στις μεγάλες οδικές «αρτηρίες» της μεγαλούπολης (εξαιρετική είναι η συνειρμική παρομοίωση: ερυθρά και λευκά αιμοσφαίρια σα να κυκλοφορούν) και στην προσωπική του μοναξιά ενώ η παρατήρηση του πολύβουου πλήθους της πόλης που περνά σα «ποτάμι» τον μεταφέρει συνειρμικά στο «βουβό ποτάμι των προγόνων» που επιβιώνει μέσα του για να καταλήξει τελικά να εξομολογηθεί το παράπονο της ψυχής του («να μη βγάλουν οι ψυχές εξαιτίας μου τον παραμικρότερο παραπονιάρικο βόμβο – Εγώ όμως από τώρα είμαι βαριά παραπονεμένος») για το γεγονός ότι νιώθει ξένος στην ίδια του την πόλη.
- 4. α. Ο αφηγητής βιώνοντας την πλήρη αποξένωση και απομόνωση μέσα στο πλήθος του μεγάλου αστικού κέντρου στρέφεται στον εσωτερικό του κόσμο προσπαθώντας εναγόνια να βρει την ταυτότητά του. Νιώθει λοιπόν να επιβιώνουν μέσα του σιωπηλοί και άορατοι όλοι οι πρόγονοί του με τη λαϊκή πολιτιστική κληρονομιά τους η οποία ανάγεται στα αρχαία ελληνικά χρόνια και φτάνει με την αδιάκοπη ροή του «ποταμού» ως τις μέρες του. Αισθάνεται τη ράτσα του ως δυναμικό φορέα των στοιχείων του παρελθόντος και επιθυμεί να γίνει κι ο ίδιος συνεχιστής του πολιτισμού αυτού, αυτής της παράδοσης. «Γονατισμένος» από σεβασμό στην κληρονομιά αυτή, σα να πρόκειται για Ψυχοσάββατο και βρίσκεται με κατάνυξη στην εκκλησία, επιθυμεί να «μη βγάλουν οι ψυχές των προγόνων του εξαιτίας του τον παραμικρότερο παραπονιάρικο βόμβο» δηλαδή να μην αλλοιωθεί εξαιτίας του ούτε το παραμικρότερο στοιχείο της παράδοσης.

Κάνει έτσι υπαινικτική αναφορά σε έθιμα και δοξασίες σχετικά με τις ψυχές των νεκρών, όπου εμφανίζεται αρραγής η παράδοση αυτή: η ορθόδοξη παράδοση της Πεντηκοστής με τη γονυκλισία του εσπερινού της «Γονατιστής» συμπλέκεται με τη λαϊκή δοξασία της Θράκης ότι η καρδιά διώχνει τα κακά πνεύματα και με το έθιμο να κλείνουν με καρυδόφυλλα τα μάτια τους ώστε να μην τους αναγνωρίσουν οι ψυχές των νεκρών και δεν μπορέσουν μετά να τους αποχωριστούν αλλά και με την αρχαιοελληνική δοξασία ότι οι ψυχές των νεκρών έχουν λεπτή υλικότητα, μια αραχνούφαντη υφή γι' αυτό κατά την επιστροφή τους από τον Άδη, οι ζωντανοί δεν πρέπει να κινούνται έντονα για να μην τραυματίσουν τις ψυχές. Η «Πεντηκοστή» ανάγεται κατευθείαν στα αρχαία «Λεμούρια» και τα «Ανθεστήρια» αποδεικνύοντας την πολιτισμική συνέχεια που επιθυμεί ο συγγραφέας, μια δυναμική που αναγνωρίζει στη ράτσα του.

- β. Εξαιτίας της πολυσήμαντης γλώσσας του Ιωάννου αλλά και του γεγονότος ότι πολλές φορές δίνει απλά «ένα σημάδι για τα πράγματα», συχνά οι λέξεις αποκτούν πάνω από μία σημασίες ή ανασηματοδοτείται το νόημά τους με βάση την οπτική και την εμπειρία του συγγραφέα. Έτσι «Μεσ στους Προσφυγικούς Συνοικισμούς» οι όροι «πρόσφυγες», «ράτσα», «πατρίδα», «διεσπαρμένοι» αποκτούν άλλο νοηματικό περιεχόμενο, διαφοροποιημένο κάπως από το συνηθισμένο.

Πρόσφυγες φυσικά είναι όλοι όσοι εξαναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να καταφύγουν σε μια ξένη χώρα, ακόμα κι αν είναι η χώρα της εθνικής τους προέλευσης, όπως συνέβη με την ανταλλαγή των πληθυσμών μετά την Μικρασιατική καταστροφή. Όμως για τον Ιωάννου πρόσφυγες θεωρούνται και οι απόγονοί τους, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγεται και ο ίδιος, ακόμα κι αν γεννήθηκαν στον τόπο εγκατάστασης των γονιών τους. Η περιπλάνηση του συγγραφέα στους προσφυγικούς συνοικισμούς τον οδηγεί να αποδίδει την ιδιότητα του πρόσφυγα σε όσους ζουν εκεί ή, όπως ο ίδιος, επιθυμούν να ζουν εκεί μαζί με τους ανθρώπους της ράτσας τους.

Η λέξη «ράτσα» στον Ιωάννου δεν έχει καμία αρνητική συνδήλωση. Είναι μια λαϊκότροπη λέξη που δηλώνει μια πληθυσμιακή ομάδα που έχει κοινή καταγωγή, ήθος, συμπεριφορά, που έχει κοινό ιδίωμα (προφορά), πολιτιστικές καταβολές και παραδόσεις αλλά και κάποια διακριτικά φυσιογνωμικά γνωρίσματα, τα οποία ωστόσο είναι δευτερεύοντα (π.χ. χρώμα επιδερμίδας για Πόντιους). Η ράτσα στον Ιωάννου είναι σηματοδοτημένη θετικά (αυθεντικότητα/γνησιότητα, τιμιότητα, ομορφιά, ζωηράδα, αγνότητα, ανεκτικότητα) και αντιτίθεται στο πλήθος/μαζικότητα της σύγχρονης αστικής ζωής.

Ο όρος πατρίδα όπως προκύπτει από το συγκεκριμένο πεζογράφημα, δε φαίνεται να περιλαμβάνει τον τόπο γέννησης αλλά τον τόπο καταγωγής, τις αλησιόχρηστες πατρίδες των προγόνων. Ο αφηγητής νιώθοντας πρόσφυγας σε μια «μητριά πατρίδα» νοσταλγεί και λαχταρά διακαώς την επιστροφή στη «χαμένη πατρίδα» ακόμα κι αν δε γεννήθηκε εκεί, γιατί το «αίμα» του «από κει μονάχα τραβάει», γιατί η εσωτερική φωνή της καταγωγής του τον κάνει να θεωρεί πατρίδα ό,τι αντιπροσωπεύει τους κοινούς πολιτιστικούς δεσμούς, τις παραδόσεις και τις αξίες της ράτσας του.

Τέλος, ο όρος «διεσπαρμένοι» φαίνεται να σημαίνει γενικότερα τους ομογενείς της διασποράς, όσους πρόσφυγες και μετανάστες έχουν ξεριζωθεί από τον τόπο τους και έχουν διασκορπιστεί σε άλλους τόπους αλλά και ειδικότερα όσους πρόσφυγες (μαζί με τους απογόνους τους) έχουν εγκατασταθεί όχι σε προσφυγικούς συνοικισμούς όπου είναι εμφανές το κοινό στοιχείο της ράτσας, αλλά μεμονωμένα σε διάφορα άλλα σημεία της πόλης κινδυνεύοντας έτσι ευκολότερα να αφομοιωθούν πολιτιστικά και να χάσουν την ιδιαίτερη και διακριτή τους ταυτότητα.

5. Τα δύο πεζογραφήματα εμφανίζουν θεματικές αναλογίες, καθώς κοινός άξονας πάνω στους οποίους κινούνται, τόσο ο Ιωάννου όσο και ο Πεντζίκης, είναι η μοναξιά που νιώθουν οι άνθρωποι, η προσφυγιά, η νοσταλγία για την πατρίδα αλλά και η αποξένωση των σύγχρονων ανθρώπων στις μεγαλουπόλεις.

Συγκεκριμένα, το πρώτο απόσπασμα του Ν.Πεντζίκη αναφέρεται στη μοναξιά που νιώθει ο ήρωας μες στην αναστατωμένη πατρίδα όπου ζει. Αναστατωμένη χαρακτηρίζεται η πατρίδα καθώς αποτελεί συνονθύλευμα πολλών διαφορετικών πολιτισμών. Το αίσθημα της μοναξιάς σε συνδυασμό με την εγκληματική, υποκριτική και αυθαίρετη κοινωνική νόρμα τον οδηγούν να βρει καταφύγιο στο πνεύμα του, παίρνοντας αφορμή από την παρατήρηση της ασήμαντης καθημερινότητας, από το βίωμα και την εμπειρία. Με την πατρίδα του δεν τον συνδέει κανένας υλικός δεσμός και όλα τα πράγματα που συμβαίνουν γύρω του αποτελούν απλές παραστάσεις της ζωής του, στις οποίες δεν έχει ουσιαστικά ενσωματωθεί. Παράλληλα στο πεζογράφημα του Ιωάννου, ο ήρωας –πρόσφυγας νιώθει θετικά συναισθήματα συγκίνησης, αγάπης, ανατριχίλας και νοσταλγίας μέσα από την πνευματική προσέγγιση των προγόνων του, εφόσον μόνο η θύμιση της πατρίδας τον προκαλεί ξεστασιά και ηρεμία ακόμη κι αν δεν έχει γεννηθεί σ' αυτήν, εφόσον πατρίδα δε θεωρεί τη γενέτειρά του αλλά τον τόπο καταγωγής των προγόνων, καθώς «από 'κει τραβάει το αίμα του». Αντίθετα, στη μεγαλούπολη, όπου κυριαρχεί η απομόνωση, η συμβατική συμβίωση και η ηθική αταξία, νιώθει μόνος και ξένος. Γι' αυτό στρέφεται σε πιο πνευματικές εμπειρίες, στις εσωτερικές του αναζητήσεις και στην πνευματική/πολιτιστική προσέγγιση του παρελθόντος.

Εν συνεχεία, το δεύτερο απόσπασμα του πεζογραφήματος του Πεντζίκη παρουσιάζει αναλογίες με το «Μεσ στους Προσφυγικούς Συνοικισμούς» του Ιωάννου, εφόσον και στα δυο εμφανίζεται το καφενείο ως τόπος συνάντησης και διασκέδασης. Ταυτόχρονα, γίνεται εμφανής η απαξίωτική και ρατσιστική αντιμετώπιση των προσφύγων από τους ντόπιους, καθώς ο ήρωας του αποσπάσματος, Θανάσης μαζί με την οικογένειά του, ζουν σ' ένα απόμακρο ανθυγεινό συνοικισμό, μέσα σε μια σάπια παράγκα. Έτσι, συνάγεται σαφώς η περιθωριοποίηση των προσφύγων που ζουν σε άθλιες συνθήκες. Αντίστοιχα, στο πεζογράφημα του Ιωάννου, οι πρόσφυγες εισπράττουν τη βία καθώς οι ντόπιοι «εγκληματίες των γραφείων» έσπειραν τη διχόνοια ανάμεσά τους και τους ανάγκασαν να μεταναστεύσουν μακριά για να τους ξεφορτωθούν. Ωστόσο, και στα δυο πεζογραφήματα, το καφενείο, στο οποίο διασκεδάζουν δραπετεύοντας από τα ποικίλα προβλήματά τους, αποτελεί τόπο συνάντησης και συνοχής για τους πρόσφυγες κοινής καταγωγής κι έτσι αισθάνονται πιο κοντά στην πατρίδα τους και στον πολιτισμό τους («ακούγοντας την προμαντόνα με τους αμανέδες»).

Επιπροσθέτως, η ομοιότητα που εμφανίζουν το τρίτο απόσπασμα του Πεντζίκη με το πεζογράφημα του Ιωάννου, έγκειται στην αγάπη για την πατρίδα και στη δικαίωση της ζωής του ανθρώπου μέσω αυτής. Το δέσιμο με την πατρίδα είναι ισχυρό και λειτουργεί λυτρωτικά στην ψυχή του ανθρώπου, και στα δυο πεζογραφήματα, καθώς σ' αυτό του Ιωάννου ο αφηγητής

λέει ότι «το αίμα του από 'κει μονάχα τραβάει» εννοώντας την πατρίδα του και θεωρεί ότι ο άνθρωπος αποτελείται από την ψυχή και τα αισθήματά της (λαχτάρα) και όχι από τα υλικά στοιχεία ενώ παράλληλα σ' αυτό του Πεντζίκη ο αφηγητής νιώθει ότι μόνο η ζωή στην πατρίδα μπορεί να δικαιώσει τη ζωή του. Έτσι, η πατρίδα εμφανίζεται ως αντικείμενο λατρείας καθώς και ως τόπος αυτοπραγμάτωσης.

Στο τελευταίο απόσπασμα του πεζογραφήματος του Ν. Πεντζίκη διακρίνουμε δύο ακόμα θέματα, που εμφανίζονται και στο πεζογράφημα του Ιωάννου: Το ένα αφορά την επιβίωση μέσα στην ψυχή του ανθρώπου ολόκληρου του παρελθόντος, ολόκληρου του πολιτισμού και της ιστορίας, μια επιβίωση που παρομοιάζεται και στα δύο κείμενα με ένα ποτάμι που κυλά αδιάκοπα στο χρόνο. Στον Ιωάννου ο αφηγητής νιώθει μέσα του το «βουβό ποτάμι» του λαϊκού πολιτισμού των προγόνων του, από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονή του εποχή ενώ στον Πεντζίκη ο αφηγητής «ακούει» μέσα του σα «νερό υπόγειου ποταμού» την ιστορία και τη φωνή ολόκληρης της ανθρωπότητας διαμέσου των αιώνων χωρίς καμία διάκριση. Το άλλο μοτίβο αφορά το αδιέξοδο που βιώνει ο άνθρωπος όταν έρχεται σε επαφή με πράγματα που τον πληγώνουν ψυχικά και πνευματικά, ή όταν ο εσωτερικός του κόσμος συγκρούεται με το εξωτερικό ερέθισμα. Στον Ιωάννου, λοιπόν, ο αφηγητής δεν μπορεί να βρει την ταυτότητά του στην πατρίδα και τον αστικό πολιτισμό που ζει. Στον Πεντζίκη ανάλογα, ο αφηγητής νιώθει «ματωμένος» και με «πληγές» όταν μέσα του παλεύει να εναρμονίσει την ατομική με την κοινωνική/συλλογική του ταυτότητα.

Επιμέλεια
Κόρκακα Σάνδη